ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଠ

ଭାରତର କଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପକୌଶଳ, ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟା
(Art, Architecture, Craft, Literature, Science and Technology of India)

ଯେ କୌଣସି ଦେଶର କଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟା ବିଷୟଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରଚୀନ କାଳରୁ ଅର୍ଜିତ ପାରଦର୍ଶିତା ସେ ଦେଶର ଐତିହ୍ୟର ପରିଚୟ ଦିଏ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ସମୟ କ୍ରମେ ଏହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକରେ ଉନ୍ନତି ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟି ସଭ୍ୟତା ବା ସଂସ୍କୃତିର ମାନ ଉଚ୍ଚତର ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଅତୀତର ସାଂସ୍କୃତିକ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକର ମାନକ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଶର ଐତିହ୍ୟ ସୂଚାଏ । ନିମ୍ନୋକ୍ତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଭାରତର ମୂଲ୍ୟବାନ ଐତିହ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ।

୧. କଳା :

ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର କଳା ନୈପୁଣ୍ୟ ବହୁ ପୁରାତନ କାଳରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ତିନି ପ୍ରକାର କଳା ଯଥା ମୂର୍ତ୍ତିକଳା, ଚିତ୍ରକଳା ଓ ସଂଗୀତକଳା ଭାରତର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଐତିହ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ।

(କ) ମୂର୍ତ୍ତିକଳା :

ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରତିମା, ମୋହର ଉପରେ ଜୀବଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତିକୃତି, ପଥରରେ ଖୋଦିତ ନିଶଦାଢି ସହ ପୁରୁଷ ପ୍ରତିମା ତଥା ବ୍ରୋଞ୍ଜ ନିର୍ମିତ ନର୍ତ୍ତକୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାରତର ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ଆରମ୍ଭର ସୂଚନା ଦିଏ।

ମୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶକ-କୁଶାଣ ଯୁଗର ମୂର୍ତ୍ତିକଳା:-

ମୌର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗରେ ଶାସକମାନଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ନିର୍ମିତ ସ୍ତମ୍ଭର ଉପରିଭାଗ ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦିତ ପଶୁମାନଙ୍କ ଚିତ୍ର ଦ୍ୱାରା ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲା । ସାରନାଥ ସ୍ତମ୍ଭର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଥିବା ସିଂହର ପ୍ରତିକୃତି ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଧଉଳି ପାହାଡ଼ ନିକଟରେ ଥିବା ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦିତ ହସ୍ତୀର ବାହ୍ୟ ରୂପର ଚିତ୍ର ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟର କଳାକୃତିର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

> **ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?**
>
> *ଅଶୋକଙ୍କ ସାରନାଥ ସ୍ତମ୍ଭର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ୧୯୫୦ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ୨୬ ତାରିଖରୁ ଭାରତର ଜାତୀୟ ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଏହି ଜାତୀୟ ପ୍ରତୀକ ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ କାଗଜ ମୁଦ୍ରାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।*
>
> *ପ୍ରତୀକର ଏକ ପାଖିଆ ଚିତ୍ରରେ ସାରନାଥ ସ୍ତମ୍ଭରେ ଥିବା ଚାରିଟି ସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ତିନିଟି ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ ଏବଂ ଏହାର ଭିତ୍ତିର ପରିଧିଉପରେ ଥିବା ହାତୀ, ଦୌଡୁଥିବା ଘୋଡ଼ା, ଷଣ୍ଢ, ସିଂହ ଓ ଚକ୍ରର ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଚକ୍ର, ତା'ର ଡାହାଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୌଡୁଥିବା ଘୋଡ଼ା, ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଷଣ୍ଢର ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଭିତ୍ତିର ତଳପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ଚକ୍ର ମୂର୍ତ୍ତିର ବାହ୍ୟ ରେଖା ଦେଖାଯାଏ ।*

ବିହାର, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର କେତେକ ସ୍ଥାନରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ଯକ୍ଷ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଜୈନ ତୀର୍ଥଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ମୌର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗର ଦେଶୀୟ କଳାର ଶୈଳୀ ଦର୍ଶାଏ । ମୌର୍ଯ୍ୟଯୁଗପରେ ବାହରୁତ୍, ବୋଧଗୟା ଓ ସାଞ୍ଚିଠାରେ ଖୋଦିତ ଚିତ୍ର ଏବଂ ଉଦୟଗିରି ଓ ଖଣ୍ଡଗିରିର ଚିତ୍ରବଲ୍ଲରୀ ପ୍ରାୟତଃ ମୌର୍ଯ୍ୟ କଳାର ଅନୁସରଣରେ ନିର୍ମିତ ।

ସାଞ୍ଚି ସ୍ତୂପର ତୋରଣରେ ଖୋଦିତ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନୀ, ଆରଣ୍ୟକ ଦୃଶ୍ୟ, ଜୀବଜନ୍ତୁ ଓ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ସେ ସମୟର ମୂର୍ତ୍ତିକଳାର ନିଦର୍ଶନ । ଶକ-କୁଶାଣ ଯୁଗରେ

(ସାଞ୍ଚି ସ୍ତୂପ)

ମଥୁରା ଓ ଗାନ୍ଧାରଠାରେ ବୁଦ୍ଧ, ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଐଶ୍ୱରୀୟ ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସମୟକ୍ରମେ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ମଥୁରାଠାରେ ଶକ ଓ କୁଶାଣ ବଂଶର ରାଜାମାନଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ଯକ୍ଷ, ଯକ୍ଷିଣୀ ଓ ଅପ୍‌ସରାମାନଙ୍କର ଅନେକ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଗୁପ୍ତଯୁଗର ମୂର୍ତ୍ତିକଳା :

ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ଗ୍ରୀକ୍ ପ୍ରଭାବରେ ସୃଷ୍ଟ ଗାନ୍ଧାର କଳା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଲୋପ ପାଇଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାରତୀୟ ଶୈଳୀରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମର ଦେବଦେବୀଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ପଥର ଓ ବ୍ରୋଞ୍ଜରେ ନିଖୁଣଭାବେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ସାରନାଥ ଓ ମଥୁରାଠାରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ବୁଦ୍ଧ ଓ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ଶିବ, ବିଷ୍ଣୁ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, କାର୍ତ୍ତିକେୟ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମର ଦେବତାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି । ଦେଓଗଡ଼ର ମନ୍ଦିରରେ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ମାଧ୍ୟମରେ ରାମ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୌରାଣିକ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଯଥେଷ୍ଟ ସଫଳତାର ସହିତ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ଅଜନ୍ତାର ନବମ ଗୁମ୍ଫାରେ ରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ବସିଥିବା ନଟରାଜଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଗୁପ୍ତଯୁଗ ମୂର୍ତ୍ତିକଳାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଗାନ୍ଧାରର ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଗ୍ରୀକ୍ କଳା ବା ଏସିଆ ମାଇନର ଓ ରୋମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ହେଲେନୀୟ କଳାରୁ ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧାର କଳାର କୀର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରୀକ୍ ଶୈଳୀରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଧାରଣ କରିଥିଲା । କୁଶାଣ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ, ବିଶେଷ କରି କନିଷ୍କଙ୍କ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧାର କଳାର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା ।

ପଲ୍ଲବ, ଚୋଳ ଓ ପାଣ୍ଡ୍ୟବଂଶ ରାଜତ୍ୱର ମୂର୍ତ୍ତିକଳା :

ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପଲ୍ଲବ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ 'ଦ୍ରାବିଡ଼ଶୈଳୀ' ନାମକ ଏକ ନୂତନ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ତାମିଲ୍‌ନାଡୁର ମହାବଳୀପୁରମ୍ ବା ମାମଲାପୁରମ୍ ସହରରେ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ନିର୍ମିତ ମଣ୍ଡପଗୁଡ଼ିକ ସେ ସମୟର କଳାରେ ଉତ୍କର୍ଷତାରେ ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ଏଠାରେ ଥିବା ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ନିକଟରୁ ମିଳିଥିବା ପଥର ଖୋଦିତ ସିଂହ, ହାତୀ ଓ ବୃଷଭର ପ୍ରତିକୃତି ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଭାବେ ଯଥାକ୍ରମେ ଦୁର୍ଗା, ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ଶିବଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲା । ଚୋଳ ବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ତ୍ରିଚିନାପଲ୍ଲୀ ଜିଲ୍ଲାର ଶ୍ରୀନିଭାସାନାଲୁର୍‌ଠାରେ ନିର୍ମିତ କୋରଙ୍ଗନାଥ ମନ୍ଦିର କାନ୍ଥରେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ବୃହତ୍‌କାୟ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଏବଂ ସମ୍ରାଟ ରାଜରାଜ ଚୋଳ ୧୦୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଞ୍ଜାଭୁର୍‌ଠାରେ ନିର୍ମାଣ କରିଥିବା ବୃହଦୀଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ସେ ସମୟର ଭାରତୀୟ କଳା କୌଶଳର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଚୋଳଙ୍କ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ନଟରାଜ ଶିବ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀ ଓ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ବ୍ରୋଞ୍ଜ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି । ପାଣ୍ଡ୍ୟବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ଗୋପୁରମ୍ ବା ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକର ଖୋଦିତ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ

ପାଣ୍ଡ୍ୟକଳାର ନିଦର୍ଶନ । ଦରସୁରମଠାରେ ନିର୍ମିତ କୁମ୍ଭକୋନମ ମନ୍ଦିରର ଗୋପୁରମ୍‌ରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ପାଣ୍ଡ୍ୟ ଚିତ୍ରକଳା ଦେଖାଯାଏ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାମେଶ୍ୱରମ୍ ଓ ମଦୁରାଠାରେ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିକଳାରେ ଦ୍ରାବିଡ ଶୈଳୀର ଚରମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଧନୁଷ୍କୋଟିଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ରାମେଶ୍ୱରମ୍ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ମଦୁରା ଶିବ ଓ ମୀନାକ୍ଷୀମନ୍ଦିର ଏହାର ନିଦର୍ଶନ।

(ମୀନାକ୍ଷୀମନ୍ଦିର, ମଦୁରା)

(ରାମେଶ୍ୱରମ୍ ମନ୍ଦିର, ତାମିଲନାଡୁ)

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ନ ଥିବା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ମୂର୍ତ୍ତିକଳାରେ ଶୋଭିତ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ନାମ, ସେମାନଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ନାମ ଓ ଅବସ୍ଥିତିର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ରାଜପୁତ ଶାସନ ସମୟର ମୂର୍ତ୍ତିକଳା :

ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରୁ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଶାସନ କରୁଥିବା ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ସମୟରେ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ଚରମ ଉତ୍କର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ଏବଂ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ "କଳିଙ୍ଗ ଶୈଳୀ" ନାମରେ ପରିଚିତ ଭିନ୍ନ ଶୈଳୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଇଣ୍ଡୋ-ଆରିଆନ୍ ବା "ନାଗର ଶୈଳୀ"ର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପୁରୀ ଓ କୋଣାର୍କର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କ ଉତ୍କର୍ଷ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ବ୍ୟତୀତ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଖଜୁରାହୋ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ବାହାର ଓ ଭିତର କାନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଅପୂର୍ବ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା, ରାଜସ୍ଥାନର ଚିତ୍ତୋରଗଡ଼ଠାରେ କାଳିକାମାତା ମନ୍ଦିର ଓ ଉଦୟପୁର ନିକଟରେ ଏକ-ଲିଙ୍ଗ ମନ୍ଦିର ତଥା ମାଉଣ୍ଟ ଆବୁର ଜୈନ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ କଳା ନୈପୁଣ୍ୟର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

(ଜୈନ ମନ୍ଦିର, ମାଉଣ୍ଟଆବୁ)

ଚାଲୁକ୍ୟ, ରାଷ୍ଟ୍ରକୂଟ ଓ ହୋୟସଲା ରାଜତ୍ୱର ମୂର୍ତ୍ତିକଳା :

ମଧ୍ୟଦେଶ ଅଞ୍ଚଳରେ ଚାଲୁକ୍ୟ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁଟ ବଂଶର ଶାସନ ସମୟର ମୂର୍ତ୍ତିକଳାରେ ଉଭୟ ନାଗର ଓ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଶୈଳୀ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲା । ଚାଲୁକ୍ୟ ରାଜଧାନୀ ବାଦାମୀଠାରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ନିର୍ମିତ ଗୁମ୍ଫା ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଶେଷନାଗ ବା ଅନନ୍ତନାଗ ଉପରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଉପବେଶ ଏବଂ ବରାହ, ନରସିଂହ ଓ ବାମନ ଅବତାର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏଲୋରାଠାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁଟ ସମ୍ରାଟ ପ୍ରଥମ କ୍ରିଷ୍ଣାଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀର କୈଳାସ ମନ୍ଦିର ବିସ୍ମୟକର ଶିଳ୍ପକଳାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ସମଗ୍ର ମନ୍ଦିରଟି ପୃଥିବୀର ବୃହତ୍ତମ ପଥରଖଣ୍ଡରେ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା। ମୁମ୍ବାଇ ନିକଟରେ ଏଲିଫାଣ୍ଟା ଦ୍ୱୀପରେ ନିର୍ମିତ ଗୁମ୍ଫା ମନ୍ଦିରର ମନୋରମ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ତ୍ରିପାର୍ଶ୍ୱ

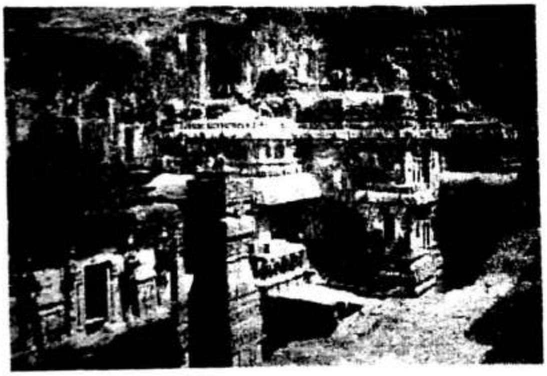

(କୈଳାସ ମନ୍ଦିର, ଏଲୋରା)

ବିଶିଷ୍ଟ ଶିବ ମୂର୍ତ୍ତି ସେ ସମୟର କଳା-ଉତ୍କର୍ଷର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ଦ୍ୱାଦଶ ଓ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମହୀଶୂର ମାଳଭୂମିରେ ଶାସନ କରୁଥିବା ହୋୟସଲା ବଂଶର ରାଜାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । ହେଲବିଦ୍‌ଠାରେ ନିର୍ମିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମନ୍ଦିରକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଅଚ୍ଛାଦିତ କରିଥିବା ହସ୍ତୀ, ବ୍ୟାଘ୍ର, ଅଶ୍ୱାରୋହୀମାନଙ୍କର ଏବଂ ନୈସର୍ଗିକ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ପ୍ରତିକୃତି ତଥା ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତମ୍ଭର ଉପରିଭାଗର ବିଭିନ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ହୋୟସଲା ସମୟର ଭାରତୀୟ କଳାର ନିଦର୍ଶନ ।

ଚିତ୍ରକଳା :

ବହୁ ପୁରାତନ କାଳରୁ ଭାରତରେ ଚିତ୍ରକଳାର ଆଦର ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାର କଳାହାଣ୍ଡି ଜିଲ୍ଲାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୁଡ଼ହାଣ୍ଡି ଓ ଯୋଗୀମଠ ଠାରେ ପ୍ରାଗ୍-ଐତିହାସିକ ଯୁଗର ଗୁମ୍ଫାଚିତ୍ର ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଭାରତ ଉପମହାଦେଶରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟଚିତ୍ର ଗୁମ୍ଫା ବା ପାହାଡ଼ରେ ଅଙ୍କିତ ଚିତ୍ରକଳା ଥିଲା । ଭାରତର ସର୍ବପୁରାତନ ଚିତ୍ରକଳାର ସମୟ ପ୍ରାୟତଃ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୫୫୦୦ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର ଚିତ୍ରକଳା:

ମହାଭାରତରେ ଚିତ୍ରଲେଖ ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ଚିତ୍ରକରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ବିନୟ ପିଟକରେ ଆମ୍ରପଲ୍ଲୀ ତାଙ୍କ ଘରର କାନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ରାଜା, ବ୍ୟବସାୟୀ ଓ ସୌଦାଗରମାନଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗରେ ଆଙ୍କିବା ପାଇଁ ଅନେକ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିବା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ସମ୍ରାଟ୍ ପ୍ରସେନଜିତ୍‌ଙ୍କ ଏକ ଚିତ୍ରାଗାର ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟସ୍ଥିତ ରାମଗଡ଼ ପର୍ବତର ଯୋଗୀମରା ଗୁମ୍ଫାରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ିରେ ଅଙ୍କିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ହଳଦିଆ ଓ ଗେରୁଆ ରଙ୍ଗର ଚିତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ମିଳିଥିବା ସର୍ବ ପୁରାତନ ଚିତ୍ରକଳା ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଉରଙ୍ଗାବାଦ ନିକଟରେ ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫାରେ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଗ୍ୱାଲିଅରଠାରେ ବାଘ୍ ଗୁମ୍ଫାରେ, ତାମିଲ୍‌ନାଡୁରେ ପୁଦୁକୋଟାଇଠାରେ ସିତ୍ତାନାଭାସାଲ୍ ମନ୍ଦିରରେ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ସିଗିରିଆଠାରେ ପଥରକଟା କୋଠରୀଗୁଡ଼ିକରେ ଜଳରଙ୍ଗର ଚିତ୍ରକଳା ଗୁପ୍ତଯୁଗର କଳା ନୈପୁଣ୍ୟର ନିଦର୍ଶନ ବହନ କରେ । ତାଞ୍ଜାଭୁରଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର କାନ୍ଥରେ ଚୋଳ ରାଜତ୍ୱ ସମୟର ଚିତ୍ରକଳା ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି । ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀପରେ ଭାରତରେ ଚିତ୍ରକଳାର ଅଗ୍ରଗତିରେ କିଛି ପରିମାଣରେ ସ୍ଥାଣୁତା ଆସିଯାଇଥିଲା ।

ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳା :

ମୋଗଲ ଶାସକମାନେ ଭାରତୀୟ ଚିତ୍ରକଳାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କଲେ। ଭାରତର ପ୍ରଥମ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ୍ ବାବରଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଏହି ପୁନରୁଦ୍ଧାର ପାଇଁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ହୁମାୟୁନ୍ ପାରସ୍ୟର ଦୁଇଜଣ ଦକ୍ଷ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ସୟଦ୍ ଅଲ୍ଲୀ ତାବରେଜୀ ଓ ଖ୍ୱାଜା ଅବଦୁସ୍ ସମଦଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଭାରତରେ ଚିତ୍ରକଳାର ବିକାଶ ଘଟାଇ ଥିଲେ । ଆକବରଙ୍କ ସମୟରେ ପାରସୀ ଓ ଚୀନା ଶୈଳୀ ସହିତ ହିନ୍ଦୁ ଶୈଳୀର ମିଶ୍ରଣ ଘଟି ଏକ ନୂତନ ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ସମୟରେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଓ ବିବିଧ ରଙ୍ଗର ଚିତ୍ରକଳା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଶାସନକାଳକୁ ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳାର ସୁବର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଶାହାଜାହାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ରକଳାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଓ ଅଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ଚିତ୍ରକଳା ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହର ଅଭାବ ହେତୁ ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳାର ଅବକ୍ଷୟ ଘଟିଲା ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଚିତ୍ରକଳାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆକ୍‌ବର ତାଙ୍କ ଶାସନରେ ଏକ ପୃଥକ୍ ବିଭାଗ ଖୋଲି ଖ୍ୱାଜା ଅବଦୁସ୍ ସମଦ୍‌କୁ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଓ ବିଦେଶରୁ ଚିତ୍ରକରଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଏବଂ ଉଦାରତା ସହିତ ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଚିତ୍ରକରଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରି ଚିତ୍ରକଳାର ବିକାଶ କରିଥିଲେ ।

ରାଜପୁତ୍ ଚିତ୍ରକଳା:

ଜୟପୁର, ଯୋଧପୁର, ଉଦୟପୁର ଓ ବିକାନିର୍‌ଠାରେ ରାଜପୁତ୍ ରାଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରାସାଦଗୁଡ଼ିକରେ ଜଳରଙ୍ଗରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଚିତ୍ରକଳାରୁ ଗୁପ୍ତଯୁଗର ଦେଶୀୟ ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀ ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚି ରହିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ସମ୍ଭବତଃ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ଶୈଳୀ ମୋଗଲ ଶୈଳୀରେ ମିଶି ନ ଥିଲା । ଏହି ଜଳରଙ୍ଗର ଚିତ୍ରକଳା ରାଜସ୍ଥାନ ଓ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ହିନ୍ଦୁ ରାଜାମାନଙ୍କ ଦରବାରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ସମୟକ୍ରମେ ଏହା ରାଜପୁତ୍ ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀ ଭାବେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ରାଜସ୍ଥାନର ଜୟପୁର ଏହାର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୀ ହୋଇଥିଲା । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟଭାଗରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ରାଜପୁତ୍ ଶୈଳୀ ପ୍ରାୟ ୨୦୦ ବର୍ଷ ଧରି ବିକଶିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଓ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପଞ୍ଜାବ-ହିମାଳୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ରାଜପୁତ୍ ଶୈଳୀର ଏକ ଉପଶାଖାର ଉଦ୍ଭବ ହେଲା ଏବଂ ପ୍ରମୁଖ ହିମାଳୟ ରାଜ୍ୟ କାଙ୍ଗ୍ରା ନାମରୁ ଏହା 'କାଙ୍ଗ୍ରା ଶୈଳୀ' ଭାବେ ଓ ଉକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ପାହାଡ଼ିଆ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ଶୈଳୀ 'ପାହାଡ଼ୀ ଶୈଳୀ' ଭାବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା । ବିଭିନ୍ନ ପୌରାଣିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ରଣ ବ୍ୟତୀତ ପାହାଡ଼ୀ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ପ୍ରତିକୃତି, ଭାରତୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ରାଗ ଓ କୃଷକ ଜୀବନର ଦୃଶ୍ୟକୁ ଚିତ୍ରିତ କରିଥିଲେ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଆଧୁନିକ ଭାରତରେ କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିତ୍ରକରଙ୍କ ନାମ, ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ରକଳାର ଶ୍ରେଣୀ ଓ ସେମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ନାମ ଲେଖ ।

ସଂଗୀତ କଳା :

ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ଏକ ନର୍ତ୍ତକୀର ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ହରପ୍ପାରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ଏକ ନୃତ୍ୟରତା ମହିଳାର ବ୍ରୋଞ୍ଜ ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା ସମୟରେ ଭାରତରେ ନୃତ୍ୟ କଳାର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳେ ।

ବୈଦିକ ଯୁଗର ସଙ୍ଗୀତ କଳା :

ଋକ୍ ବୈଦିକ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ ଏବଂ ବୀଣା, ବଂଶୀ, ଢୋଲ ଓ ଝାଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ମନୋରଞ୍ଜନର ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିଲା ଓ ଗାଥା ଭାବରେ ପରିଚିତ ଗୀତ ପରିବେଷଣ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଏହି ଗାଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ରଚିତ ବୀର ରସାତ୍ମକ ମହାକାବ୍ୟର ପୂର୍ବାଭାଷ ଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ଉତ୍ପତ୍ତି ସାମବେଦରୁ ହୋଇଛି । ଭାରତର ନାଟ୍ୟକଳାର ଉତ୍ପତ୍ତି ଭରତ ମୁନିଙ୍କ ରଚିତ ଭରତ ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରୁ ହୋଇଛି ।

ମୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗୁପ୍ତଯୁଗର ସଙ୍ଗୀତ କଳା :

ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ଶାସକମାନେ ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର, ବିଶେଷ କରି ବୀଣା ବାଦନ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଦଳମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ନୃତ୍ୟ, ନାଟକ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ । ଶାସକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନୃତ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଉଥିଲା । ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିବା ଚଉଷଠି କଳା ମଧ୍ୟରେ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଉଭୟ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀଙ୍କୁ କଳା ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଗୁପ୍ତଯୁଗର ମୁଦ୍ରାଗୁଡ଼ିକରେ ସମ୍ରାଟ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବୀଣା ବଜାଇବା ପ୍ରତିକୃତି, ଭୁମ୍ରାର ଶିବ ମନ୍ଦିରରେ ଖୋଦିତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବଜାଇବା ଦୃଶ୍ୟ, ସାରନାଥଠାରେ ଆବିଷ୍କୃତ ଏକ ବିରାଟ ପଥର ଖଣ୍ଡରେ ବଂଶୀ, ତୂରୀ ଓ ମୃଦଙ୍ଗ ବଜାଉଥିବା ତରୁଣୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଜଣେ ନୃତ୍ୟରତା ନାରୀର ପ୍ରତିକୃତି, ବାଘ ଗୁମ୍ଫାରେ ଚିତ୍ରିତ ଦୁଇଦଳ ତରୁଣୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ ଓ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବାଦନର ଦୃଶ୍ୟ ଏବଂ କାଳିଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଅନେକ ନାଟକ ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ଭାରତର ସଙ୍ଗୀତକଳାର ଉତ୍କର୍ଷରେ ପ୍ରମାଣ ଦିଏ ।

ସୁଲତାନୀୟ ଓ ମୋଗଲ ଯୁଗର ସଙ୍ଗୀତ କଳା :

ସୁଲତାନୀୟ ଶାସନ କାଳରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଅମୀର ଖୁସରୋଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଆବୃତ୍ତି କରିଥିଲେ ଏବଂ ଦୁଇଟି ନୂତନ ସଙ୍ଗୀତ ଶୈଳୀ କୱାଲି ଓ ଖେୟାଲ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ। ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଓ ଧ୍ରୁପଦ୍ ରାଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଦୁଇ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ସୀତାର ଓ ତବଲା

(ଅମୀର ଖୁସ୍‌ରୋ)

ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । ମୋଗଲ ଶାସକମାନେ ଭାରତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ କଳାର ଅନେକ ବିକାଶ ଘଟାଇଥିଲେ । ଆକବର ତାଙ୍କ ଦରବାରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିବା ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ୱାଲିଅରର ମିଆଁ ତାନ୍‌ସେନ୍ ଓ ମାଲୱାର ବାଜ୍ ବାହାଦୁର ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲେ। ଆକବରଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତ କଳା ପ୍ରତି ଅକୁଣ୍ଠ ସମର୍ଥନ ଫଳରେ ତରାନା, ଠୁମ୍‌ରୀ, ଗଜଲ ଭଳି ନୂତନ ରାଗର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

(ତାନ୍‌ସେନ)

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ସଙ୍ଗୀତର ଶୈଳୀ ବିଷୟରେ ଆକବରଙ୍କ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ଥିଲା । ସେ ଚମତ୍କାରଭାବେ ଭାରତୀୟ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ନକାରା ବା ନାଗରା ବଜାଇପାରୁଥିଲେ ଓ ଗୀତର ସ୍ୱର ସଂଯୋଜନା କରୁଥିଲେ । ସପ୍ତାହର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ସାତଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦଳଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଦରବାରରେ ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ବିଶିଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଳ୍ପୀ ତାନ୍‌ସେନ୍ ଆକବରଙ୍କ ଦରବାରର 'ନବରତ୍ନ' ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଥିଲେ ।

ଶାହାଜାହାନ୍ ନିଜେ କେତେକ ଗୀତ ରଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ବିକାନିର୍‌ର ଜଗନ୍ନାଥ ଭଟ୍ଟ ଓ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଭଟ୍ଟଙ୍କ ଭଳି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହିନ୍ଦୁ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଥିଲେ । ଔରଙ୍ଗଜେବ୍ ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣର ବିରୋଧୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କପରେ ମହମ୍ମଦ ଶାହାଙ୍କ ସମୟରେ ସଙ୍ଗୀତ କଳାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଦରବାରରେ ଅଦରଙ୍ଗ ଓ ସଦରଙ୍ଗନାମକ ଦୁଇଜଣ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଖେୟାଲ୍ ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲେ ।

ସଙ୍ଗୀତ କଳାର ଗତି :

ସମୟକ୍ରମେ ଧାର୍ମିକ କଳା ଭାବେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିବା ସଙ୍ଗୀତର ବ୍ୟବସାୟୀକରଣ ହୋଇ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ସଙ୍ଗୀତର ଜନପ୍ରିୟତା ହ୍ରାସ ପାଇଲା । କିନ୍ତୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ସଙ୍ଗୀତର ସମ୍ମାନ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଜାୟ ରହିଲା । ଭାରତରେ ଜାତୀୟତାର ବିକାଶ ପରେ ପରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷାରେ ଅନେକ ଗୀତ ଓ ନାଟକ ରଚିତ ହୋଇ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନାଟ୍ୟ କଳାର ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲା । ଭାରତୀୟ ନୃତ୍ୟକଳାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରାଗଲା ଓ ଏହାର ଉନ୍ନତି କରାଗଲା ।

ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ସଙ୍ଗୀତ କଳା :

ଭାରତର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ହେଉଛି ଉତ୍ତର ଭାରତର ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର କର୍ଣ୍ଣାଟିକ୍ ସଙ୍ଗୀତ । ଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ଶୈଳୀର ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣ କରାଯାଏ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଓଡ଼ିଶୀ, ଖେୟାଲ୍, ଠୁମ୍‌ରୀ, ଗଜଲ, କଓ୍ୱାଲି, ଭଜନ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ପ୍ରଧାନ ଶୈଳୀ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରାଗ ଓ ଲୟରେ ଭାରତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରାଯାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷାର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଲୋକ ଗୀତ ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଛି । ଭାରତୀୟ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ମାଠିଆ ବାଜା, ମୃଦଙ୍ଗ, ତବଲା, ନାଦସ୍ୱରମ୍, ଶାହାନାଇ, ବଂଶୀ, ସନ୍ତୁର ବା ଶତତନ୍ତ୍ରୀ ବୀଣା, ସାରଙ୍ଗୀ, ସୀତାର ଓ ବୀଣା ପ୍ରଧାନ । ଏହାଛଡ଼ା ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଶୀୟ ବା ସ୍ଥାନୀୟ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ ।

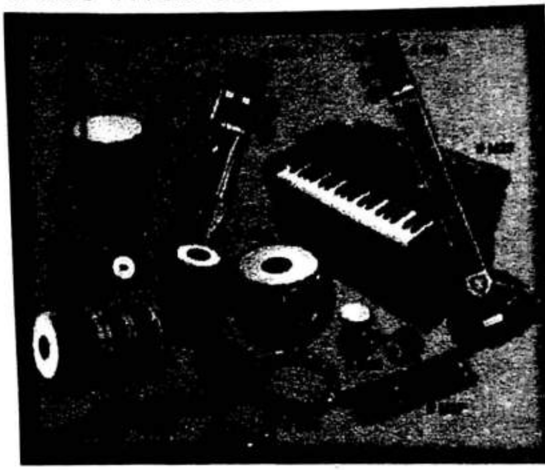

(ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର)

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

କଣ୍ଠ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଯନ୍ତ୍ର ସଙ୍ଗୀତରେ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିଥିବା ଦଶଜଣ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ଓ ସେମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ନାମ, ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବହୃତ ଶୈଳୀ ବା ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ସମ୍ମାନର ନାମ ସମ୍ବଳିତ ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ତାମିଲ୍‌ନାଡୁର ଭାରତ ନାଟ୍ୟମ୍, ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର କଥକ, କେରଳର କଥାକଲି ଓ ମୋହିନିୟାଟ୍ଟମ୍, ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶର କୁଚିପୁଡ଼ି, ମଣିପୁରର ମଣିପୁରୀ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଭାରତର ପ୍ରମୁଖ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ।

(ଭାରତ ନାଟ୍ୟମ୍)

ଆଞ୍ଚଳିକ ଓ ଲୋକନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଜନପ୍ରିୟ ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି ଆସାମ୍‌ର ବିହୁ, ଗୁଜରାଟ୍‌ର ଦାଣ୍ଡିଆ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଲଓ୍ୱଣୀ, ମିଜୋରାମ୍‌ର ବାଉଁଶ ନୃତ୍ୟ, ନାଗାଲାଣ୍ଡର ନାଗାନୃତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶାର ଡାଲଖାଇ, ଘୁମୁରା ଓ ରଣପା, ପଞ୍ଜାବର ଭାଙ୍ଗ୍‌ଡ଼ା, ରାଜସ୍ଥାନର ଘୁମର, ସିକିମ୍‌ର ଲେପ୍‌ଚ୍ଛ, ତାମିଲ୍‌ନାଡୁର କୋଲାଉମ୍ ଓ ତ୍ରିପୁରାର ବାଉଁଶ ନୃତ୍ୟ। ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିବା ସାମରିକ ନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ଆସାମ୍‌ର ସତ୍ରିଆ, କେରଳର କଲ୍ଲାରିପାୟଟ୍ଟୁ, ଓଡ଼ିଶାର ପାଇକ ଏବଂ ପଞ୍ଜାବର ସତେବ୍‌ଜୀ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ। ଭାରତର ନାଟ୍ୟକଳା ପୌରାଣିକ, ଐତିହାସିକ, ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ନେଇ ଥିଏଟର, ଯାତ୍ରା, ଗୀତିନାଟ୍ୟ, ପାଲା ଓ ଦାସ୍‌କାଠିଆ ଶୈଳୀରେ ପରିବେଷିତ ହୁଏ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟର ନାମ ସହିତ ସେହି ରାଜ୍ୟର ଆଞ୍ଚଳିକ ଓ ଲୋକନୃତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଲେଖ।

୨. ସ୍ଥାପତ୍ୟ :

ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସ୍ଥପତିମାନଙ୍କ ଉଚ୍ଚମାନର ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ନିଖୁଣ ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀର ପରିଚୟ ଦିଏ । କ୍ରେନ୍, ବୁଲ୍‌ଡୋଜର, ସିମେଣ୍ଟ ମିଶ୍ରଣ ମେସିନ୍ ଓ ବିଦ୍ୟୁତ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଚଳନ ହୋଇ ନ ଥିବା ସମୟରେ ସ୍ଥପତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଗଠନଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ଭାବେ ଉତ୍କର୍ଷର ସହିତ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିବା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ମନେ ହୁଏ ।

(କ) ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା ଓ ବୈଦିକ ସଭ୍ୟତା ସମୟର ସ୍ଥାପତ୍ୟ :

ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ଦ୍ୱିତଳ ବିଶିଷ୍ଟ ବାସଗୃହ, ରାସ୍ତାପାର୍ଶ୍ୱରେ ପ୍ରଶସ୍ତ ନାଳ, ସର୍ବସାଧାରଣ ସଭାଗୃହ, ବିରାଟ ଶସ୍ୟାଗାର ଓ ସର୍ବୋପରି ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋର ସର୍ବସାଧାରଣ ସ୍ନାନାଗାର ଖ୍ରୀଷ୍ଟଜନ୍ମର ୩୦୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଭାରତର ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାରେ ଉତ୍କର୍ଷର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ବିକାଶ ଘଟି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହୋମ, ଯଜ୍ଞ ବା ବଳିଦାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମଣ୍ଡପ, ଯଜ୍ଞଶାଳା, ଯଜ୍ଞବେଦୀ ଓ ସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା ।

(ଖ) ମୌର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟ :

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମୟରେ ସମସ୍ତ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କାଷ୍ଠ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମୟକ୍ରମେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟରୁ ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ପଥରର ବ୍ୟବହାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟର ସ୍ଥାପତ୍ୟକୁ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ସ୍ତୂପ, ସ୍ତମ୍ଭ, ପ୍ରାସାଦ ଓ ଗୁମ୍ଫା । ଭାରତ ଓ ଆଫ୍‌ଗାନିସ୍ତାନରେ ଅଶୋକ ୮୪୦୦୦ ସ୍ତୂପ ନିର୍ମାଣ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ସାଞ୍ଚୀଠାରେ ନିର୍ମିତ ବିରାଟ ସ୍ତୂପ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି । ସ୍ତମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାରନାଥଠାରେ ନିର୍ମିତ ସ୍ତମ୍ଭ ଓ ଏହାର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ମୌର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ

ନିଦର୍ଶନ । ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟର ଅନେକ ପ୍ରାସାଦ ମଧ୍ୟରୁ ପାଟଳୀପୁତ୍ରଠାରେ ନିର୍ମିତ ପ୍ରାସାଦଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିବା ଗ୍ରୀକ୍ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ଜଣାଯାଏ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ଆବାସପାଇଁ ଏବଂ ପୂଜା ଓ ସଭା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଶୋକ ଓ ତାଙ୍କ ନାତି ଦଶରଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଗୁମ୍ଫାଘର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରୁ ଅନେକ ନାଗାର୍ଜୁନ ପର୍ବତମାଳା ଓ ଗୟା ନିକଟସ୍ଥ ବାର୍‌ବରା ପର୍ବତମାଳାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

(ଗ) ଶୁଙ୍ଗ, ସାତବାହାନ ଓ ଶକ ରାଜତ୍ୱର ସ୍ଥାପତ୍ୟ :

ଶୁଙ୍ଗ ବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଭାର୍‌ହୁତ୍‌ଠାରେ ଏକ ବିରାଟ ସ୍ତୂପ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସାଞ୍ଚିଠାରେ ଅଶୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ସ୍ତୂପକୁ ବୃହତ୍ତର କରାଯାଇଥିଲା ଓ ଅନ୍ୟ ତିନୋଟି ସ୍ତୂପ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ସାତବାହାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଅମରାବତୀ, ଭଟ୍ଟିପ୍ରୋଲୁ, ଜଗୟପେଟା, ଗଣ୍ଟଶାଳା ଓ ନାଗାର୍ଜୁନ କୋଣ୍ଡାଠାରେ ନିର୍ମିତ ସ୍ତୂପଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ସେ ସମୟରେ ପାହାଡ଼ କଟାଯାଇ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ନିର୍ମିତ ବିହାର ଓ ଚୈତ୍ୟକକ୍ଷ ମଧ୍ୟରୁ କାର୍ଲେଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଚୈତ୍ୟକକ୍ଷ ସର୍ବବୃହତ୍ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ । ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟସ୍ଥ ଉଦୟଗିରି ଓ ଖଣ୍ଡଗିରିଠାରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ନିର୍ମିତ ଜୈନ ଗୁମ୍ଫା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦିଏ । କନିଷ୍କଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁରୁଷପୁରଠାରେ ନିର୍ମିତ ଉଚ୍ଚ ଗମ୍ବୁଜ ସମଗ୍ର ଏସିଆ ମହାଦେଶରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି ।

(ଘ) ଗୁପ୍ତଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟ :

ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପତ୍ୟର ବିକାଶ ଘଟି ଭାରତୀୟ ନିର୍ମାଣ କଳାରେ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ଦେଓଗଡ଼ଠାରେ ଥିବା ଦଶାବତାର ମନ୍ଦିର, ଭିତରଗାଓଁଠାରେ ଥିବା ଇଟାରେ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିର, ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ତିଗ୍‌ୱାଠାରେ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର, ଭୁମ୍‌ରାଠାରେ ଶିବ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ସାଞ୍ଚି ଓ ବୋଧଗୟାଠାରେ ନିର୍ମିତ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ମୃତିପୀଠସମୂହ ଗୁପ୍ତଯୁଗର ନିର୍ମାଣ କଳା ଜନିତ ଉତ୍କର୍ଷର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସାରନାଥର ଧମେଖ୍ ସ୍ତୂପ, ନାଳନ୍ଦାର ୯୨ ମିଟର ଉଚ୍ଚ ବୁଦ୍ଧ ମନ୍ଦିର ଓ ମୋହରାମାରାଡ଼ୁଠାରେ ଥିବା ବିହାର ସେ ସମୟର ସ୍ଥାପତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଅଜନ୍ତା ଓ ଏଲୋରାର କେତେକ ଚୈତ୍ୟ ଓ ବିହାର, ଗୁମ୍ଫା, ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ମୋଗଲରାଜପୁରମ୍, ଉଣ୍ଡାଭିଲି ଓ ଅଖନାମଦନାର ଗୁମ୍ଫା ଓ ଭିଲ୍‌ସା ନିକଟରେ ଉଦୟଗିରିଠାରେ ଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଗୁମ୍ଫା ମନ୍ଦିର ଗୁପ୍ତଯୁଗ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ନିଦର୍ଶନ ।

(ଧମେଖ୍ ସ୍ତୂପ, ସାରନାଥ)

(ଙ) ରାଜପୁତ୍ ସମୟର ସ୍ଥାପତ୍ୟ :

ରାଜପୁତ୍ ଶାସନର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ମାମାଲିପୁରମ୍‌ର ରଥ ଓ ଏଲୋରାର କୈଳାସ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜପୁତ୍ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ବିକାଶ ଲାଭ କଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ 'କଳିଙ୍ଗ ଶୈଳୀ' ନାମରେ ପରିଚିତ ଏକ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଇଣ୍ଡୋ-ଆରିଆନ୍ ବା "ନାଗର ଶୈଳୀ"ର

ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର "ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ ଶୈଳୀ" ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ରାଜପୁତ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶାସକଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ନିର୍ମିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ଅଞ୍ଚଳର ସୋମନାଥ ମନ୍ଦିର, ଓଡ଼ିଶାର ପୁରୀ ଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଠାରେ ଲିଙ୍ଗରାଜ ମନ୍ଦିର ଓ କୋଣାର୍କ ଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ବିନ୍ଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଅଞ୍ଚଳର ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ମନ୍ଦିରବିଶିଷ୍ଟ ଖଜୁରାହୋ ମନ୍ଦିର । ଚନ୍ଦେଲା ରାଜପୁତ୍‌ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରାନାଇଟ୍ ବା ବାଲିପଥରରେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିବା ୮୫ଟି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରୁ ମାତ୍ର ୨୦ଟି ଭଲଭାବରେ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇପାରିଛି । ଏହି ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ଗଠନ ଶୈଳୀ ଭାରତର ଅନ୍ୟ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ରାଜସ୍ଥାନର ଓସିଆ ଠାରେ ଷୋହଳଟି ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଓ ଜୈନ ମନ୍ଦିର, ଚିତୋରଗଡ଼ର କାଳିକାମାତା ମନ୍ଦିର, ଉଦୟପୁର ନିକଟରେ ଏକ-ଲିଙ୍ଗ ମନ୍ଦିର ତଥା ମାଉଣ୍ଟ ଆବୁର ଜୈନ ମନ୍ଦିର ସମୂହ ପ୍ରଧାନ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଭିଦିଶା ନିକଟରେ ଉଦୟପୁରର ନେମାଭର ଠାରେ ଥିବା ଶିବ ମନ୍ଦିର ଓ ଗ୍ୱାଲିଅରର ଶାଶୁ-ବୋହୂ ମନ୍ଦିରରେ ମଧ୍ୟ ଇଣ୍ଡୋ-ଆରିଆନ୍ ଶୈଳୀ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କାଶ୍ମୀରର ମର୍ତ୍ତଣ୍ଡଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ଅବନ୍ତୀପୁରର ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅଷ୍ଟମ ଓ ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିବା କାଶ୍ମୀର ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଖଜୁରାହୋ ମନ୍ଦିର ସମୂହରେ ଇଣ୍ଡୋ-ଆରିଆନ୍ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ସର୍ବାଧିକ ବିକାଶ ଓ ରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ପରିପ୍ରକାଶ ଦେଖାଯାଏ ।

(ଚ) ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ :

ଭାରତକୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଆଗମନ ପରେ ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ବିଦେଶୀ କଳାର ହିନ୍ଦୁ ଦେଶୀୟ କଳା ସହିତ ମିଶ୍ରଣ ହେବା ଫଳରେ ଇଣ୍ଡୋ-ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଦିଲ୍ଲୀ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ 'ଦିଲ୍ଲୀ ଶୈଳୀ' ଭାବେ ପରିଚିତ ହେଲା । ସୁଲ୍‌ତାନୀ ଶାସନର ପ୍ରଥମ ଶାସକ ଦାସ ବଂଶର କୁତବୁଦ୍ଦିନ୍ ଆଇବାକ୍‌ଙ୍କ ସମୟରୁ ହିଁ ଭାରତରେ ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କୁତବୁଦ୍ଦିନ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସେହି ବଂଶର ସାମ୍‌ଶୁଦ୍ଦିନ୍ ଇଲ୍‌ତୁତ୍‌ମିସ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଦିଲ୍ଲୀର କୁତବମିନାର, ଇଲ୍‌ତୁତ୍‌ମିସ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବଦାଉନ୍ ଠାରେ ନିର୍ମିତ ଜମ୍ମି ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଓ ପୁରୁଣା ଦିଲ୍ଲୀର ଇଲ୍‌ତୁତ୍‌ମିସ୍‌ଙ୍କ ମକବରା ଦିଲ୍ଲୀ ଶୈଳୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ।

(କୁତବ୍ ମିନାର, ଦିଲ୍ଲୀ)

ତୁମେ ଜାଣିଛକି ?

ଲାଲ୍ ବାଲିପଥରରେ ନିର୍ମିତ କୁତବ୍‌ମିନାର ଭାରତର ଉଚ୍ଚତମ ଗମ୍ବୁଜ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇସଲାମୀୟ ଶୈଳୀରେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିବା ଏହି ପାଞ୍ଚ ମହଲାବିଶିଷ୍ଟ ଗମ୍ବୁଜର ଉଚ୍ଚତା ୨୩୬ ଫୁଟ୍ ୮ଇଞ୍ଚ ଏବଂ ଭୂମିଠାରୁ ପଞ୍ଚମ ମହଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋଟ ପାହାଚ ସଂଖ୍ୟା ୩୮୦ । ଏହାର ସ୍ଥିରତା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହଲାର ଉଚ୍ଚତା ଓ ମୋଟେଇଠାରୁ କମ୍ ଉଚ୍ଚତା ଓ ମୋଟେଇ ବିଶିଷ୍ଟ ତା'ର ଉପର ମହଲା ନିର୍ମାଣ କରିବା କୌଶଳ ତତ୍କାଳୀନ ଶିଳ୍ପର ଏକ କାଳଜୟୀ କୃତୀ ।

ଆଲାଉଦ୍ଦିନ୍ ଖିଲଜୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଅନେକ ପ୍ରାସାଦ ଓ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରୁ ଦିଲ୍ଲୀର ସିରିଦୁର୍ଗ, ସୁଫି ସନ୍ଥ ନିଜାମୁଦ୍ଦିନ୍ ଆଉଲିଆଙ୍କ ଦର୍ଗା, କୁତବ୍‌ମିନାର ନିକଟରେ ଅଲାଇ ଦରୱାଜା ଓ ହଉଜ୍-ଇ-ଖାସ୍ କେତେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାପତ୍ୟ । ତୁଘ୍‌ଲକ୍ ବଂଶର ପ୍ରମୁଖ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଘିଆସୁଦ୍ଦିନ୍ ତୁଘ୍‌ଲକ୍‌ଙ୍କ ନିର୍ମିତ ତୁଘ୍‌ଲକାବାଦ ସହର, ମହମ୍ମଦ ତୁଘ୍‌ଲକ୍‌ଙ୍କ ନିର୍ମିତ ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ଦୁର୍ଗ ଏବଂ ଫିରୋଜ ସାହ ତୁଘଲକଙ୍କ ଫିରୋଜାବାଦ, ଫତେବାଦ, ହିସାର ଓ ଜଉନପୁର ସହରଗୁଡ଼ିକରୁ ଜଣାଯାଏ । ସିକନ୍ଦର ଲୋଦିଙ୍କ ସମାଧି ଲୋଦି ବଂଶ ରାଜତ୍ୱର ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାପତ୍ୟ । ଦିଲ୍ଲୀ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଇଣ୍ଡୋ-ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ଶୈଳୀ ପ୍ରାଦେଶିକ ଓ ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳର ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶର ମୁଲ୍‌ତାନ୍ ଓ ଲାହୋର ସହରରେ ସବୁଠାରୁ ପୁରାତନ ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ମୁଲ୍‌ତାନଠାରେ ନିର୍ମିତ ସନ୍ଥ ସାହରୁଖ-ଇ-ଆଲାମ୍‌ଙ୍କ ମକବରା ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

ଏହି ସମୟରେ କେତେକ ସ୍ୱାଧୀନ ହିନ୍ଦୁ ରାଜାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ହିନ୍ଦୁ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ବିକାଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ବିଜୟନଗର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କୃଷ୍ଣଦେବରାୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଭିଥଲ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ଉତ୍ତରରେ ରାଜସ୍ଥାନର ରାଣା କୁମ୍ଭଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଚିତ୍ତୋର ଉଚ୍ଚ ଗମ୍ବୁଜ ଓ ମେୱାରର କୁମ୍ଭଲଗଡ଼ ଦୁର୍ଗ ଅନ୍ୟତମ ।

(ଛ) ମୋଗଲ ସ୍ଥାପତ୍ୟ :

ମୋଗଲ ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ପାରସୀ ଓ ଭାରତୀୟ ଶୈଳୀର ଏକ ସୁନ୍ଦର ସମନ୍ୱୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ବିଖ୍ୟାତ କୀର୍ତ୍ତି ହେଲା ବାବରଙ୍କ ନିର୍ମିତ ପାନିପଥ ଠାରେ କାବୁଲ୍‌ବାଗ୍‌ର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମସଜିଦ ଓ ଆଗ୍ରାର ପୁରୁଣା ଲୋଦି ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ମସ୍‌ଜିଦ୍; ହୁମାୟୁନ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଗ୍ରା ଓ ଫତେବାଦଠାରେ ନିର୍ମିତ ମସ୍‌ଜିଦ୍; ଆକବରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଆଗ୍ରା ଓ ଲାହୋର ଦୁର୍ଗ, ତାଙ୍କର ନୂଆ ରାଜଧାନୀ ଫତେପୁର ସିକ୍ରି ଓ ସେଠାରେ ଯୋଧାବାଈଙ୍କ ପ୍ରାସାଦ, ବୀରବଲଙ୍କ ଗୃହ, ଦିୱାନ-ଇ-ଆମ୍, ଦିୱାନ୍-ଇ-ଖାସ୍, ପଞ୍ଚ ମହଲ, ବୁଲନ୍ଦ୍ ଦରୱାଜା ଓ ସେଖ୍ ସଲିମ୍ ଚିସ୍ତିଙ୍କ ସମାଧି; ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଗ୍ରା ନିକଟସ୍ଥ ସିକନ୍ଦରାଠାରେ ନିର୍ମିତ ଆକ୍‌ବର ମକ୍‌ବରା, ନୂର୍‌ଜାହାନ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଆଗ୍ରାର ଇତ୍‌ମଦ୍ଦୌଲାଙ୍କ ମକବରା ଓ ଲାହୋର ନିକଟସ୍ଥ ସାହାଦାରାଠାରେ ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ସମାଧି; ଶାହାଜାହାନ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଦିଲ୍ଲୀର ଲାଲ୍‌କିଲ୍ଲା, ଜମା ମସ୍‌ଜିଦ୍, ଆଗ୍ରାର ମୋତି ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଓ ସର୍ବୋପରି ରାଣୀ ମୁମ୍‌ତାଜ ମହଲଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ଯମୁନା ନଦୀ କୂଳରେ ମାର୍ବଲ୍‌ର ଚମତ୍କାର ମକ୍‌ବରା ତାଜମହଲ ।

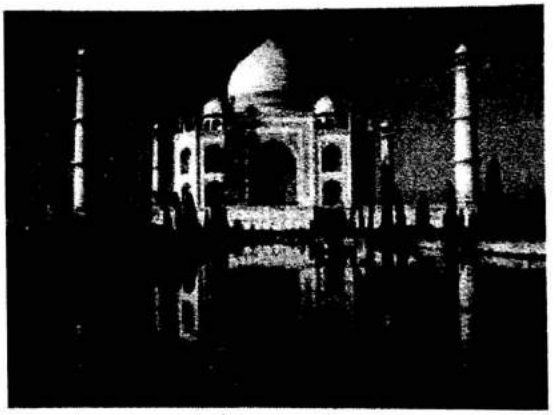

(ତାଜମହଲ)

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଆକାର, ଚମତ୍କାର ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ମୂଲ୍ୟବାନ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ କାରିଗରି କୌଶଳ ପାଇଁ ତାଜମହଲ ପୃଥିବୀର ସପ୍ତାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ବଗିଚା ସ୍ତରରୁ ୨୪୩ ଫୁଟ ଓ ଯମୁନା ନଦୀର ସ୍ତରରୁ ୨୭୦ ଫୁଟ । ଏହାର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୨୦ ହଜାର କାରିଗରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୧୬୩୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଶେଷ ଭାଗରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ୨୨ ବର୍ଷ ପରେ ୧୬୫୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥପତି ଥିଲେ ଉସ୍ତାଦ୍ ଇଶା ଖାନ୍ ।

ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାରେ ନୂତନତା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରି ଏହାକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଖ୍ୟାତି ସମ୍ପନ୍ନ କରିଛି । ପାନିପଥଠାରେ କାବୁଲବାଗ୍ ବା କାବୁଲ୍ ଉଦ୍ୟାନ କାଶ୍ମୀରରେ ସାଲିମାର୍ ଓ ନିଶାତ୍ ଉଦ୍ୟାନ ମୋଗଲ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ କେତେକ ମନୋରମ ଉଦ୍ୟାନ ।

ହୁମାୟୁନ୍‌ଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୫୪୦ ରୁ ୧୫୪୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ ଅଧିକାର କରିଥିବା ସୁର୍ ବଂଶର ଶେରଶାହ ସୁର ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିର୍ମାତା ଥିଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଦିଲ୍ଲୀର ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥଠାରେ ପୁରୁଣାକିଲ୍ଲା ଓ ତାହାର ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ମଣିଭାବେ ବିବେଚିତ କିଲ୍ଲା-ଇ-କୁହନା ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଏବଂ ବିହାରର ସାସାରାମ୍‌ଠାରେ ଇଣ୍ଡୋ-ମୁସଲମାନ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ବିସ୍ମୟ କୁହାଯାଉଥିବା ତାଙ୍କ ନିଜର ମକ୍‌ବରା ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ । ସୁରବଂଶର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ପୁନର୍ବାର ଶାସନ ଅଧିକାର କରିଥିବା ମୋଗଲମାନଙ୍କ ନିର୍ମାଣ ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ।

(ଚ) ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତି : ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କର ପଞ୍ଜାବର ଅମୃତସରଠାରେ ଥିବା ହରମନ୍ଦିର ସାହିବ୍ ଗୁରୁଦ୍ୱାରା ବା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମନ୍ଦିର, ବିହାରର ପାଟଣାସାହିବ ଗୁରୁଦ୍ୱାରା, ଦିଲ୍ଲୀର ଶିଶଗଞ୍ଜ ଓ ବଙ୍ଗଳା ସାହିବ୍ ଗୁରୁଦ୍ୱାରା ଏବଂ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ନାଲେନ୍ଦ୍ ଗୁରୁଦ୍ୱାରା; ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନଙ୍କର କୋଚି, ଚେନ୍ନାଇ, ମୁମ୍ବାଇ, କୋଲ୍‌କାତାର ଗୀର୍ଜା ଓ ଗୋଆର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରରେ ନିର୍ମିତ କାଷ୍ଠ ଖୋଦେଇ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ସଜ୍ଜିତ ଗୀର୍ଜା; ଜୋରାଷ୍ଟେରିଆନ୍‌ମାନଙ୍କର ମୁମ୍ବାଇ, ସୁରତ ଓ ନକସାରିଠାରେ ଥିବା ଅଗ୍ନି ମନ୍ଦିର ତଥା ବାହାଇମାନଙ୍କର ମୁମ୍ବାଇଠାରେ ଥିବା ଅର୍ଦ୍ଧ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ପଦ୍ମଫୁଲ ଢାଞ୍ଚାରେ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିର ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ନିଦର୍ଶନ ବହନ କରେ ।

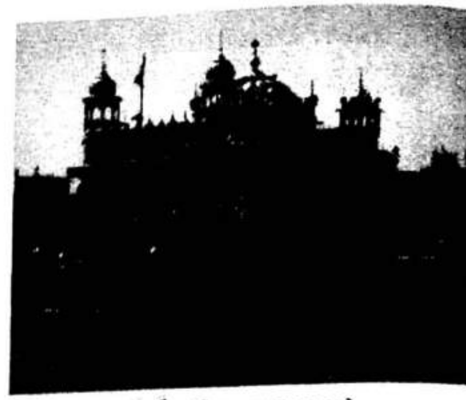

(ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିର, ଅମୃତସର)

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ମୋଗଲ ଓ ସୁର ବଂଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ନିର୍ମିତ ଅନ୍ୟୂନ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତିର ଛବି ସଂଗ୍ରହ କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ଗୋଟିଏ ସଞ୍ଚୟ ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛବି ତଳେ ବା ପାର୍ଶ୍ୱରେ କୀର୍ତ୍ତିର ନାମ, ନିର୍ମାତା, ନିର୍ମାଣ ସମୟ ଓ ଅବସ୍ଥିତିର ସୂଚନା ଦିଅ ।

୩. ଶିଳ୍ପ କୌଶଳ :

ଭାରତର ଶିଳ୍ପ କୌଶଳର ଉତ୍କର୍ଷ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଓ ତନ୍ତବୁଣା ଲୁଗା ବହୁ ପୁରାତନ କାଳରୁ ଭାରତୀୟ କାରିଗରମାନଙ୍କ ଶିଳ୍ପ ବିଦ୍ୟାରେ ଥିବା ଗଭୀର ଜ୍ଞାନର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

(କ) ହସ୍ତଶିଳ୍ପ :

ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା ସମୟର ମାଟି, ପଥର, ବ୍ରୋଞ୍ଜ, ତମ୍ବା, ସୁନା, ରୁପା, ହାତୀଦାନ୍ତ ଓ ହାଡ଼ରେ ନିର୍ମିତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କୃଷି ଓ ଗୃହ ଉପକରଣ, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର, ଅଳଙ୍କାର ଓ ଖେଳନା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ କାରିଗରି କୌଶଳ ଦର୍ଶାଏ । ସେହିପରି ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ବ୍ୟବହୃତ କାଠ ତିଆରି ଉପକରଣ, ବିଭିନ୍ନ ଧାତୁରେ ନିର୍ମିତ ଅଳଙ୍କାର, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର, ବାସନକୁସନ ଓ ଗୃହ ଉପକରଣ ଏବଂ ଚମଡ଼ା ନିର୍ମିତ ସାମଗ୍ରୀରୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ହସ୍ତକଳାରେ ନୈପୁଣ୍ୟ ଜଣାଯାଏ ।

ସମୟକ୍ରମେ ଭାରତରେ ହସ୍ତଶିଳ୍ପର ବିକାଶ ଘଟି ଅଧିକ ଉନ୍ନତ ମାନର ଉପକରଣ ନିର୍ମିତ ହେଲା ଓ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କଲା । ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଭାରତୀୟ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ କାରିଗରମାନେ ସୁନା, ରୁପା, ବ୍ରୋଞ୍ଜ, ତମ୍ବା, ଲୁହା,ଦସ୍ତା, କଂସା, ପିତ୍ତଳ, ମାଟି, ପଥର, ମାର୍ବଲ୍, ଜଉ, କାଚ, ହାତୀଦାନ୍ତ, ଶିଙ୍ଗ, ଚମଡ଼ା, କାଠ, ବାଉଁଶ, ଛଣ, ନଡ଼ିଆ ଷଢେଇ ଓ କତା, କନା ଓ ସୂତାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆକାର ଓ ପ୍ରକାରର ବ୍ୟବହାର ଉପଯୋଗୀ ଓ ସାଜସଜ୍ଜା ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାନ୍ତି । ବିଶେଷଭାବେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବା ଭାରତର ପ୍ରମୁଖ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି କର୍ଣ୍ଣାଟକର ଚନ୍ଦନକାଠ ତିଆରି ସାମଗ୍ରୀ ଓ ହାତୀଦାନ୍ତର ଅଳଙ୍କାର; କେରଳର ନଡ଼ିଆ ଷଢେଇ ଓ କତାରେ ନିର୍ମିତ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟବହାର ଉପଯୋଗୀ ଓ ସାଜସଜ୍ଜା ସମଗ୍ରୀ; ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ତମ୍ବା ଓ ଦସ୍ତାର ପାତ୍ର; ଓଡ଼ିଶାର ରୁପା ତାରକସୀ, ପଟ୍ଟଚିତ୍ର, ଚାନ୍ଦୁଆକାମ ଓ ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି; ରାଜସ୍ଥାନର ଜଉ ଓ କାଚ କାମ; ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର ମାର୍ବଲ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ପିତ୍ତଳ ସାମଗ୍ରୀ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର ଚମଡ଼ା ନିର୍ମିତ ଓ ଝୋଟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସାମଗ୍ରୀ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟର ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବହାର ଉପଯୋଗୀ ଓ ଗୋଟିଏ ସାଜସଜ୍ଜା ସାମଗ୍ରୀର ଚିତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରି ଏକ ସଞ୍ଚୟ ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିତ୍ର ତଳେ ବା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସାମଗ୍ରୀର ନାମ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

(ଖ) ହସ୍ତତନ୍ତ:

ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତାର ଅଧିବାସୀମାନେ ତକଲିରେ ସୂତା କାଟି ସେଥିରେ କାର୍ପାସ୍ ଓ ପଶମ ବସ୍ତ୍ର ତିଆରି କରୁଥିଲେ । ବୈଦିକ ଯୁଗରେ କାର୍ପାସ୍ ଓ ରେଶମ ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲା । ସେମାନେ ଶରୀରର ମୁଖ୍ୟଭାଗର ଲୁଗାକୁ ସୂତା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ସଜ୍ଜିତ କରୁଥିଲେ ଓ ଉପରିଭାଗ ଲୁଗାରେ ସୁନା ଖଚିତ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବେ ବହୁ ପୁରାତନ କାଳରୁ ଭାରତରେ ବୟନ କୌଶଳର କ୍ରମବିକାଶ ହୋଇ ହସ୍ତତନ୍ତରେ ଉନ୍ନତ ମାନର ଲୁଗା ବୟନ କରାଗଲା । ଭାରତରେ ହସ୍ତତନ୍ତରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବା ଲୁଗା ମଧ୍ୟରେ ଶାଢ଼ି, ସାଲ୍ ଓ ଚାଦର ଅଧିକ ଜନପ୍ରିୟ । ଦେଶ ବିଦେଶରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବା ହସ୍ତତନ୍ତ ଶାଢିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶରେ ପୋଚମପଲ୍ଲୀ, ଅରୁଣାଚଳ ପ୍ରଦେଶର ଆପାତାନି, ଆସାମ୍‌ର ମୁଗା ସିଲ୍କ, ବିହାରର ଭାଗଲପୁର ସିଲ୍କ, ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡର ଟସର ସିଲ୍କ, କର୍ଣ୍ଣାଟକର ଇଲକାଲ୍, କେରଳର ବଳରାମପୁରମ୍, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଚନ୍ଦେରୀ, ମଣିପୁରର ଫାନେକ୍, ମିଜୋରାମ୍‌ର ପୁଆନଚେଇ, ଓଡ଼ିଶାର ଇକତ୍ ଓ କୋସା ସିଲ୍କ, ରାଜସ୍ଥାନର କୋଟା, ତାମିଲନାଡୁର କାଞ୍ଚିପୁରମ୍, ତ୍ରିପୁରାର ପାଚରା, ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ବନାରସୀ ଓ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର ଜମଦାନୀ ଶାଢ଼ି ପ୍ରଧାନ । ଗୁଜରାଟର କଚ୍ଛ ସାଲ୍, ହିମାଚଳ ପ୍ରଦେଶର କୁଲୁ ସାଲ୍, ଜମ୍ମୁକାଶ୍ମୀରର ପଶମିନା ସାଲ୍, ନାଗାଲାଣ୍ଡର ନାଗାସାଲ୍ ଓ ଉତ୍ତରାଖଣ୍ଡର ଲୋହି ସାଲ୍ ଏବଂ ହରିୟାନାର ଚାଦର ମଧ୍ୟ ଭାରତରେ ଓ ଭାରତ ବାହାରେ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଛି ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଭାରତର ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଓ ହସ୍ତତନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସାମଗ୍ରୀ ପୃଥିବୀର ଅନେକ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନଯାପନ ରୀତିରେ ଏକ ଆଡ଼ମ୍ବର ହେବା ସହିତ ଭାରତ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକର ଆକର୍ଷଣୀୟ ଓ ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ କଳା ଦେଶ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଚାହିଦା ବୃଦ୍ଧି କରି ଅଧିକ ବଜାର ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଏହି ଆୟୋଗ ସମାଜର ସ୍ୱଳ୍ପ ଆୟ ଗୋଷ୍ଠୀର ବହୁ ସଂଖ୍ୟକଙ୍କ ସମେତ ୧୩୦ ଲକ୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବୁଣାକାର ଓ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ କାରିଗରଙ୍କୁ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ସାଧନ ଯୋଗାଇ ପାରିଛି ।

୪. ସାହିତ୍ୟ :

ପୁରାତନ କାଳରୁ ଭାରତର ସାହିତ୍ୟ ବିକାଶ ଲାଭ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୃଦ୍ଧ ଓ ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଛି ଏବଂ ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଐତିହ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ପାଲିଭାଷା ତଥା ସଂସ୍କୃତ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ, ପାରସୀ, ହିନ୍ଦୀ, ଇଂରାଜୀ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାରେ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ସାହିତ୍ୟ ଭାବେ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

(କ) ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟ:

ହିନ୍ଦୁ ସାହିତ୍ୟ :

ବେଦକୁ ଭାରତର ସର୍ବପ୍ରଥମ ସାହିତ୍ୟ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଥାଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୨୦୦୦ ରେ ପ୍ରଥମ ବେଦ ରୂପେ ଋକ୍ ବେଦ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସାମବେଦ୍, ଯଜୁର୍ ବେଦ ଓ ଅଥର୍ବ ବେଦ ତଥା ବେଦ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସଂହିତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆରଣ୍ୟକ ଓ ଉପନିଷଦ ପ୍ରଭୃତି ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ପୁରାଣ ଓ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତା ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ।

ଜୈନ ସାହିତ୍ୟ :

ଜୈନ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଙ୍ଗ, ଉପାଙ୍ଗ, ମୂଳ ଓ ସୂତ୍ର ଅନ୍ୟତମ । ଭଦ୍ରବାହୁଙ୍କ ରଚିତ "କଳ୍ପସୂତ୍ର" ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଜୈନ ସାହିତ୍ୟ ।

ବୌଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ:

ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ରଚନା ହେଉଛି ତ୍ରିପିଟକ ଅର୍ଥାତ ସୂତ୍ର ପିଟକ, ବିନୟ ପିଟକ ଓ ଅଭିଧର୍ମ ପିଟକ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ବୌଦ୍ଧ ଜାତକ ଗଳ୍ପ, କନିଷ୍କଙ୍କ ସମୟରେ ଅଶ୍ୱଘୋଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ବୁଦ୍ଧ ଚରିତ', ନାଗାର୍ଜୁନଙ୍କ "ପ୍ରଜ୍ଞା ପାରମିତ ସୂତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର" ଓ ବସୁମିତ୍ରଙ୍କ "ମହା ବିଭାସା ଶାସ୍ତ୍ର" କେତେକ ପ୍ରମୁଖ ବୌଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ।

(ଖ) ନିରପେକ୍ଷ ସାହିତ୍ୟ :

ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ :

ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପାଣିନିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ବ୍ୟାକରଣ "ଅଷ୍ଟାଧ୍ୟାୟୀ", ମୌର୍ଯ୍ୟଯୁଗରେ କୌଟିଲ୍ୟଙ୍କ ରଚିତ ଶାସନ ପଦ୍ଧତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ରାଜନୈତିକ ଦର୍ଶନର ବିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ "ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର" ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ । ସୁଙ୍ଗ ବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ପତଞ୍ଜଳିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାଣିନିଙ୍କ ବ୍ୟାକରଣର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣକୁ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଥିଲା ।

(କୌଟିଲ୍ୟ)

ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନାଟ୍ୟକାର ଓ କବି କାଳିଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ "ଅଭିଜ୍ଞାନ ଶାକୁନ୍ତଳମ୍" ବିଶ୍ୱର ଶହେଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ଏବଂ ଏହା ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଅନୂଦିତ ସର୍ବ ପୁରାତନ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । କାଳିଦାସଙ୍କ ଅନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ମଧ୍ୟରେ ନାଟକ

"ମାଳବିକାଗ୍ନିମିତ୍ରମ୍" ଓ "ବିକ୍ରମୋର୍ବଶୀୟମ୍" ଏବଂ "ରଘୁବଂଶମ୍", "ଋତୁ ସଂହାର" ଓ "ମେଘଦୂତମ୍" ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି ।

(କାଳିଦାସ)

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କଲା । ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିବା ପ୍ରାକୃତ୍ ଭାଷା ସ୍ଥାନରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ସଂସ୍କୃତ ସରକାରୀ ଭାଷା ହେଲା, ମୁଦ୍ରା ଓ ଶିଳାଲିପିରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହେଲା ଏବଂ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସାହିତ୍ୟ ରଚିତ ହେଲା । ଏହିପରି ଭାବେ ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ବିକାଶ ହେଲା ଏବଂ ଏହା ଏକ ଜନପ୍ରିୟ ଭାଷା ରୂପେ ଆଦୃତ ହେଲା ।

ସେ ସମୟରେ ରଚିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାଟ୍ୟକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଶୂଦ୍ରକଙ୍କ "ମୃଚ୍ଛକଟିକମ୍", ବିଶାଖଦତ୍ତଙ୍କ "ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସମ୍" ଓ ଐତିହାସିକ ନାଟକ "ଦେବୀ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତମ୍" ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିଶେଷ ଅବଦାନ । ଦଣ୍ଡୀଙ୍କ ରଚିତ କବିତା କଳା ସମ୍ବନ୍ଧିତ "କାବ୍ୟାଦର୍ଶ" ଓ ରୋମାଞ୍ଚକର ଗଳ୍ପ "ଦଶ କୁମାର ଚରିତମ୍", ଭାରବିଙ୍କ କବିତା "କିରାତାର୍ଜ୍ଜୁନୀୟମ୍", ଅମରସିଂହଙ୍କ ଅଭିଧାନ "ଅମର କୋଷଃ" ଏବଂ ପ୍ରାୟ ପଚାଶରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଭାଷାରେ ଅନୂଦିତ ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମାଙ୍କ ଗଳ୍ପଗୁଚ୍ଛ "ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ରମ୍" ମଧ୍ୟ ଭାରତର ସାହିତ୍ୟ ଭଣ୍ଡାରକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି । ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ସମୟରେ କାଶ୍ମୀର ଇତିହାସ ସମ୍ପର୍କରେ କହ୍ଲଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ "ରାଜତରଙ୍ଗିଣୀ" ଭାରତର ଐତିହାସିକ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଗ୍ରନ୍ଥ । ସେ ସମୟରେ ରଚିତ ବାଣଭଟ୍ଟଙ୍କ "ହର୍ଷ-ଚରିତମ୍" ଓ "କାଦମ୍ବରୀ" ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଆଣିଛି । ଓଡ଼ିଶାର କବି ଜୟଦେବଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ "ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦମ୍" ଭାରତର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସାହିତ୍ୟିକ ସୃଷ୍ଟି ।

(ଆବୁଲ୍ ଫାଜଲ)

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ରାଜଦରବାର ମଣ୍ଡନ କରିଥିବା 'ନବରତ୍ନ' ହେଲେ କାଳିଦାସ, ବରାହମିହିର, ବରରୁଚି, ବେତାଳଭଟ୍ଟ, ଘଟକର୍ପର, ଧନ୍ୱନ୍ତରୀ, କ୍ଷେପଣକ, ଅମର ସିଂହ ଓ ଶଙ୍କୁ ।

ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ :

ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀୟ ଶାସନ ସମୟରେ ବିଶିଷ୍ଟ କବି ଓ ଗାଳ୍ପିକ ଅମୀର ଖୁସ୍‌ରୋଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ "ଖାଜେଁ-ଉଲ୍-ଫୁତୁହ୍" ଓ "ତାରିଖ-ଇ-ଆଲାଇ", ଜିଆଉଦ୍ଦିନ୍ ବରାନୀଙ୍କ

ରଚିତ "ତ୍ୱାରିଖି-ଇ-ଫିରୋଜସାହୀ" ଓ ମିନ୍‌ହାଜ ଉସ୍ ସିରାଜଙ୍କ ରଚିତ "ତବାକତ୍-ଇ-ନସିରୀ" ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ । ମୋଗଲ ଶାସନ ସମୟରେ ଆବୁଲ୍ ଫାଜଲଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ "ଆଇନ୍-ଇ-ଆକ୍‌ବରୀ" ଓ "ଆକ୍‌ବରନାମା", ନିଜାମୁଦ୍ଦିନ୍ ଅହମ୍ମଦଙ୍କ "ତବାକତ୍-ଇ-ଆକ୍‌ବରୀ" ଏବଂ ବାବର ଓ ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ "ଆତ୍ମସ୍ମୃତି" ରଚନା ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଅବଦାନ । ସେ ସମୟରେ କବି, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ସମାଲୋଚକ ଓ ଐତିହାସିକ ଭାବେ ଆବୁଲ୍ ଫାଜଲ ପାରସୀ ଭାଷାର ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଅଧିକ ସୁସମ୍ପନ୍ନ ଲେଖକ ଥିଲେ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ସାହିତ୍ୟ କୃତି ପାଇଁ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିବା ପୁରସ୍କାରଗୁଡ଼ିକର ନାମ, ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନକାରୀ ସଂସ୍ଥାର ନାମ ଓ ପୁରସ୍କାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ଏବଂ ସେହି ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଥିବା ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ନାମ ଲେଖ ।

୫. ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟା :

ବହୁ ପୁରାତନ କାଳରୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । କେତେକ ଦେଶ ଭାରତରୁ ଉଦ୍ଭବ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମତବାଦକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟରୁ ଜଣାଯାଏ । ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅନେକ ସାଧନ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷାନିରୀକ୍ଷା କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାପାଇଁ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କୁ ଧାରଣା ଓ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲା ।

(କ) ଗଣିତ :

ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିବା ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା ସମୟର କେତେକ ବଟକରାରୁ ସେ ସମୟର ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଗଣିତର ବ୍ୟବହାର ଜାଣିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ସେତେବେଳେ ଅନୁପାତ, ଭଗ୍ନାଂଶ ଓ ଦଶମିକ ପଦ୍ଧତିର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ଜଣାଥିଲା । ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଂଖ୍ୟା ଦଶର ଗୁଣିତକ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଥିଲା ଓ ସମୟକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଏକକରେ ବିଭାଜିତ କରାଯାଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବର୍ଗକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଆୟତକ୍ଷେତ୍ର ଅଙ୍କନ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ପରସ୍ପର ବିପରୀତ କୋଣକୁ ସଂଲଗ୍ନ କରୁଥିବା ସରଳ ରେଖାର ଉକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରର ବାହୁମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ତ୍ରିଭୁଜ ଅଙ୍କନ ତଥା ସମାନ ଆୟତନ ବିଶିଷ୍ଟ ଦୁଇ ବା ତତୋଽଧିକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆକାରର କ୍ଷେତ୍ର ଅଙ୍କନ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଜ୍ୟାମିତି ଜ୍ଞାନର ପ୍ରଚଳନ ଥିବା ସୁଲ୍‌ବସୂତ୍ରରୁ ଜଣାଯାଏ । ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଗଣିତଜ୍ଞ ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟ ଓ ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କ୍ଷେତ୍ରର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ବା ଘନଫଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଏବଂ ଏକ ବୃତ୍ତର ପରିଧି ଉପରେ ଚାରିଟି କୋଣକୁ ରଖି ଏକ ଚତୁର୍ଭୁଜାକାର କ୍ଷେତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବା ପଦ୍ଧତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟ ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକ "ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟୀୟମ୍"ରେ ବର୍ଗମୂଳ ଓ ଘନମୂଳ, ସମକୋଣୀ ତ୍ରିଭୁଜର ସୂକ୍ଷ୍ମକୋଣର ବିପରୀତ ବାହୁ ଓ କର୍ଣ୍ଣର ଅନୁପାତ ଏବଂ ବୀଜଗଣିତର କେତେକ ସରଳ ଚିହ୍ନଟୀକରଣ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପାଣିନିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପିଙ୍ଗଳାଙ୍କ "ଚନ୍ଦ୍ରଶାସ୍ତ୍ର"ରେ ଶୂନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟ ଶୂନ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ସମ୍ପର୍କରେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତ ଶୂନ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାର ନିୟମ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ଗଣିତ ବିଦ୍ୟାକୁ ଭାରତର ଦୁଇଟି ଅନନ୍ୟ ଅବଦାନ ହେଉଛି ଦଶମିକ ସଂଖ୍ୟାଙ୍କନ ଓ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଥମ ନଅଟି ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ।

(ଖ) ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ :

ଭାରତରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଥମ ମତ ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ ଲଗଧଙ୍କଦ୍ୱାରା "ଜ୍ୟୋତିଷ

ବେଦାଙ୍ଗ"ରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ୨୭ଟି ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରର ସ୍ଥାନ ତଥା ପ୍ରତି ପାଞ୍ଚବର୍ଷରେ ଥରେ ପଡୁଥିବା ଅୟନର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରିବା ନିୟମ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ତୈତିରୀୟ ସଂହିତାରେ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ନାମ ତାଲିକା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି । ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରେ ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟ ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକ "ସୂର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧାନ୍ତ"ରେ ପୃଥିବୀର ଆକାର ଗୋଲ ଓ ଏହା ନିଜର ଅକ୍ଷ ଚାରିପଟେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କରେ ବୋଲି ଏବଂ "ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟୀୟମ୍"ରେ ଏହା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚାରିପାଖେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କରେ ବୋଲି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ବରାହମିହିର ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକ "ବୃହତ ସଂହିତା"ରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋପରାଗ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଗ୍ରହଣର ବୈଜ୍ଞାନିକ କାରଣ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଏବଂ "ପଞ୍ଚ ସିଦ୍ଧାନ୍ତିକା"ରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନର ପାଞ୍ଚଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତବାଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତ ନିଉଟନଙ୍କ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ପୃଥିବୀର ମାଧ୍ୟାକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କ ରଚିତ "ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ" ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନର ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

(ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତ)

(ଗ) ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ :

ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତାର ଖନନ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ ମିଳିଥିବା କୋଇଲା ଭଳି ଦ୍ରବ୍ୟ, ସାମୁଦ୍ରିକ ଜୀବର ହାଡ଼, ହରିଣ ଓ କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗର ଶିଙ୍ଗ ତଥା ପ୍ରବାଳ ଓ ନିମଗଛର ପତ୍ର ସେ ସମୟର ଚିକିତ୍ସା ଜ୍ଞାନର ସୂଚନା ଦିଏ । ଅଥର୍ବ ବେଦରୁ ଭାରତର ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ମିଳେ । ବେଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ "ଭେଷଜ" ମାନସିକ ଚାପଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ରୋଗର ଉପଶମପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବଚ୍‌କୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଧନ୍ୱନ୍ତରୀଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା ଶାସ୍ତ୍ରର ଐଶ୍ୱରିକ ଶକ୍ତି ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଉଥିଲା । ବେଦରେ ତରଳ ଝାଡ଼ା ବା ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ଝାଡ଼ା, ଜ୍ୱର, ଜଳୋଦର, ଯକ୍ଷ୍ମା, ଆବୁ ବା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଫୁଲା, ବଥ ବା ଫୋଟକା, କୁଷ୍ଠ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚର୍ମରୋଗ ଏବଂ ଜନ୍ମଗତ ରୋଗଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ବୌଦ୍ଧ ଜାତକ ଅନୁଯାୟୀ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସମୟରେ ଆତ୍ରେୟ ନାମକ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ ତକ୍ଷଶିଳାରେ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଭେଲା ଓ ଅଗ୍ନିଭେଷଙ୍କ ରଚିତ ଚିକିତ୍ସା ଶାସ୍ତ୍ର ତିଷ୍ଠିରହିଛି । ପୁରାଣରେ ଜ୍ୱରର କାରଣ ଓ ନିରାକରଣ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ମୌର୍ଯ୍ୟଯୁଗରେ କେତେକ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ପାତ୍ରରେ ବା ମୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଔଷଧୀୟ ବୃକ୍ଷ ରୋପଣ କରାଯାଉଥିଲା । ତାଲିମ୍ ପ୍ରାପ୍ତ ଚିକିତ୍ସକ, ସେବାକାରୀ, ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାରର ବିଶେଷଜ୍ଞ ତଥା ଶଲ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ଉପକରଣର ବ୍ୟବହାର ସମ୍ପର୍କରେ କୌଟିଲ୍ୟଙ୍କ 'ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର'ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । କନିଷ୍କଙ୍କ ଦରବାରର ଚିକିତ୍ସକ ଚରକଙ୍କ "ଚରକ ସଂହିତା" ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଶିଷ୍ଟ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନୀ ଶୁଶ୍ରୁତଙ୍କ "ଶୁଶ୍ରୁତ ସଂହିତା" ଭାରତର ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭିତ୍ତି ସମ୍ବଳିତ ଦୁଇଟି ମୂଲ୍ୟବାନ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଚରକ କାମଳ ରୋଗର ନିଦାନ ଓ ଚିକିତ୍ସା ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଚରକଙ୍କ ଆୟୁର୍ବେଦଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଶଲ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନପାଇଁ ଶୁଶ୍ରୁତଙ୍କୁ କୃତିତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ । ଶରୀର ଗଠନ ବିଦ୍ୟାପାଇଁ ସେ ଶଲ୍ୟ ଚିକିତ୍ସାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ବସନ୍ତ ରୋଗର ଟିକା ଏବଂ ଶଲ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ସେ ସମୟରେ

ଭଗବତଙ୍କ ଲିଖିତ "ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହ" ଚିକିତ୍ସା ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏକ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକ । ବିଭିନ୍ନ ରୋଗର ନିରାକରଣ ଓ ନିରାମୟ ପାଇଁ ଯୋଗବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଭାରତରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଅଥର୍ବ ବେଦ ଓ ଉପନିଷଦରେ ଯୋଗ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ମୌଳିକ ନିୟମ ଓ ପ୍ରୟୋଗ କୌଶଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯୋଗସୂତ୍ରର ରଚୟିତା ପତଞ୍ଜଳି ପ୍ରଥମେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଶରୀର ଓ ମନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ପଦ୍ଧତିର ତଥ୍ୟଭିତ୍ତିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରଥମେ ପତଞ୍ଜଳି ତାଙ୍କ ଯୋଗ ସୂତ୍ରରେ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଯୋଗ ପଦ୍ଧତିର ସ୍ରଷ୍ଟା ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଏ ।

"ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର"ରୁ ଜଣାଯାଏ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମୟରେ ପଶୁମାନଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଯତ୍ନ ନିଆଯାଉଥିଲା ଓ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପଶୁ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ପାଳକପ୍ୟଙ୍କ ରଚିତ "ହସ୍ତ୍ୟାୟୁର୍ବେଦ"ରେ ପଶୁ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ନିକଟ ଅତୀତରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପକାରପାଇଁ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନରେ ହୋଇଥିବା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବିଷ୍କାର ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ରୋଗର ନାମ ଏବଂ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିବା ଦେଶ ଓ ସଂସ୍ଥା ବା ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କ ନାମ ଲେଖ ।

(ଘ) ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ :

ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ପରିବହନ ପାଇଁ ବଳଦ ଟଣା ଗାଡ଼ି ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ଓ କ୍ରୀଡ଼ାପାଇଁ ଘୋଡ଼ାଟଣା ରଥର ବ୍ୟବହାର ସେ ସମୟରେ ଚକ, ଟାଣିବା ଶକ୍ତି ଓ ଗତିର ନିୟମ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଥିବାର ସୂଚନା ଦିଏ । ନଦୀ ଓ ସମୁଦ୍ରରେ ଡଙ୍ଗା ଓ ଜାହାଜ ବ୍ୟବହାରରୁ ସେତେବେଳେ ଭାସମାନତାର ନିୟମ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । କୌଟିଲ୍ୟଙ୍କ "ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର"ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କ୍ଷେପଣାସ୍ତ୍ର ଓ ଦହନଶୀଳ ବସ୍ତୁର ପ୍ରସ୍ତୁତି ମୌର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗରେ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନରେ ପାରଦର୍ଶିତାର ସୂଚନା ଦିଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଋଷି କଣାଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା, ଜୈନ ଓ ବୌଦ୍ଧ ସୃଷ୍ଟି ବିଜ୍ଞାନରେ ଏବଂ ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରମାଣୁ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଥିଲା ।

(ଙ) ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନ :

ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତାର ଅଧିବାସୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରାସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବାର ସୂଚନାରୁ ସେମାନଙ୍କର ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନରେ ଧାରଣା ଥିବା ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ମୃତ ଶରୀରରୁ ସଂକ୍ରମଣ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଥିବା ଜାଣିଥିବାରୁ ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ପୋଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ ବା ପୋତି ଦେଉଥିଲେ । ମୌର୍ଯ୍ୟଯୁଗରେ ଶସ୍ୟ, ତେଲ, ଲୁଣ, ଅତର, ଔଷଧ ପ୍ରଭୃତିରେ ଅପମିଶ୍ରଣକୁ ରାସାୟନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଖୋଜି ବାହାର କରାଯାଇପାରୁଥିଲା । ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ଔଷଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଧାତବ ପ୍ରସ୍ତୁତୀକରଣ, ବରାହମିହିରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାରଦ ଓ ଲୁହାର ବ୍ୟବହାର ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ସୂଚନା ଏବଂ ନାଗାର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶୋଧନ ଓ ଜୀବାଣୁମୁକ୍ତ କରିବା ପଦ୍ଧତିର ଆବିଷ୍କାର ସେ ସମୟର ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଦର୍ଶାଏ । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ଗୁପ୍ତଯୁଗ ଓ ମୋଗଲଯୁଗର ଚିତ୍ରକଳାର ଲାଲ୍ ଓ ନୀଳ ରଙ୍ଗରୁ ସେ ସମୟର ରସାୟନବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ରଙ୍ଗ ତିଆରି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଜଣାପଡ଼େ ।

(ଚ) ଧାତୁ ବିଜ୍ଞାନ :

ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତାର କାରିଗରମାନେ ତମ୍ବା, ବ୍ରୋଞ୍ଜ, ସୁନା ଓ ରୁପାକୁ ତରଳେଇ କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆକାର ଓ ପ୍ରକାରର ଅସ୍ତ୍ର, ବାସନକୁସନ, ଅଳଙ୍କାର ତଥା ସାଜସଜ୍ଜା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟବହାରଉପଯୋଗୀ ଉପକରଣ ତିଆରି କରୁଥିଲେ । ଏହା ସେମାନଙ୍କ ଧାତୁ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ଭୂତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ପାଣିପାଗ ଅବସ୍ଥାର ଘନ ଘନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ

ସମୟର ଧାତବ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷଧରି ତିଷ୍ଠି ରହିବା ସିନ୍ଧୁ ଧାତୁ ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦିଏ । ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଧାତୁରେ ନିର୍ମିତ ଉପକରଣ ଓ ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ବୈଦିକଯୁଗର ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପ୍ରଥମେ ଭାରତରେ ଲୁହାର ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଦସ୍ତାର ବ୍ୟବହାର ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନଥିବା ନିକଟ ଅତୀତରେ ହୋଇଥିବା ଏକ ଗବେଷଣାରୁ ଜଣାଯାଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୪୧୫ ରେ ନିର୍ମିତ ତଥା ଦୀର୍ଘ ଷୋହଳଶହ ବର୍ଷ ଧରି ଝଡ଼, ବର୍ଷା, ଖରା ସତ୍ତ୍ୱେ ବିନା କଳଙ୍କିରେ ଅକ୍ଷତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦିଲ୍ଲୀର ମେହେରୌଲି ଠାରେ ତିଷ୍ଠିରହିଥିବା ଲୌହ ସ୍ତମ୍ଭ ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପୀ ତଥା ଧାତୁ ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଅତି ଆକର୍ଷଣୀୟ ଉଦାହରଣ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ସୁଲତାନଗଞ୍ଜଠାରେ ଥିବା ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବ୍ରୋଞ୍ଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ନାଳନ୍ଦାଠାରେ ଥିବା ତାମ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କର ମୁଦ୍ରାଗୁଡ଼ିକ ଭାରତୀୟ କାରିଗରମାନଙ୍କର ଧାତୁ ତଳେଇ କୌଶଳର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

(ଛ) ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟା :

ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ଗୃହ, ଶସ୍ୟାଗାର, ସ୍ନାନାଗାର ଓ ନାଳନର୍ଦ୍ଦମା ତଥା ଧାତୁ ନିର୍ମିତ ମୂର୍ତ୍ତି; ମାଟି, ପଥର ଓ ଧାତୁରେ ନିର୍ମିତ ବିଭିନ୍ନ ଉପକରଣ ଓ ଅଳଙ୍କାର; ମାଟିର କଣ୍ଢେଇ, ପଥରର ସିଲ୍ ଆଦି ବହୁବର୍ଷ ଧରି ମାଟି ତଳେ ପୋତି ହୋଇ ରହିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଚିହ୍ନିତ ହୋଇପାରିବା ଭାରତୀୟ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟାର ପାରଙ୍ଗମତା ସୂଚାଏ । ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ସୂତା, ପଶମ ଓ ରେଶମ ବସ୍ତ୍ରର ବୟନ କୌଶଳ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟାର ପରିଚୟ ଦିଏ । ପ୍ରାଚୀନଯୁଗ, ମଧ୍ୟଯୁଗ ଓ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭରେ ବିଭିନ୍ନ ଶାସକଙ୍କ ସମୟରେ ଇଟା ବା ପଥର ବା ମାର୍ବଲ୍‌ରେ ନିର୍ମିତ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ମୂର୍ତ୍ତି, ମନ୍ଦିର, ମସ୍‌ଜିଦ, ଗୀର୍ଜା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମପୀଠ, ସ୍ତୂପ ଓ ସ୍ତମ୍ଭ, ସମାଧି ବା ସୌଧ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ମାରକୀ, ଚିତ୍ରକଳା, ଲୌହ ସ୍ତମ୍ଭ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଓ ରୌପ୍ୟ ମୁଦ୍ରା ଓ ଅଳଙ୍କାର ବାରମ୍ବାର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଥିବା ପାଣିପାଗକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରି ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିଥିବା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟାରେ ନୈପୁଣ୍ୟର ପ୍ରମାଣ । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗର ବିଭିନ୍ନ ସଭ୍ୟତା ଓ ଶାସନ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ଜଳସେଚନପାଇଁ କେନାଲ; ହ୍ରଦ ଓ କୃତ୍ରିମ ଜଳ ଭଣ୍ଡାର; ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଉପକରଣ; କ୍ଷେପଣାସ୍ତ୍ର ନିକ୍ଷେପ କରିବା ପାଇଁ ସାଧନ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧୋପକରଣକୁ ନିରାପଦ ଓ ସୁରକ୍ଷିତଭାବେ ଗଚ୍ଛିତ କରି ରଖିବାପାଇଁ ଅସ୍ତ୍ରାଗାରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟାର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ବିଜ୍ଞାନରେ ନୋବେଲ୍ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିବା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ନାମ, ସେମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଓ ବିଜ୍ଞାନକୁ ଅବଦାନ ଏବଂ ନୋବେଲ୍ ପୁରସ୍କାର ଆରମ୍ଭର ସମୟ, ପ୍ରତିଷ୍ଠାତାଙ୍କ ନାମ ଓ ଜାତୀୟତା, ପୁରସ୍କାର ବିଜେତାଙ୍କ ନାମ, ସ୍ଥିର କରାଯାଉଥିବା ସ୍ଥାନ, ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନକାରୀ ସଂସ୍ଥାର ନାମ ଓ ପୁରସ୍କାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଅର୍ଥ ରାଶି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ପ୍ରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଭାରତରେ ଜନବସତି ଆରମ୍ଭ ହେବା ବେଳଠାରୁ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷରେ, ସଚେତନ ମନରେ ବା ଅଚେତନ ମନରେ ବା ଅବଚେତନ ମନରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନର ପରିପ୍ରକାଶ ହୋଇଛି । ଏହି ମୌଳିକ ଜ୍ଞାନ କ୍ରମେ ମାର୍ଜିତ ଓ ପରିପକ୍ୱ ହୋଇ ଏକ ଉନ୍ନତ ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଐତିହ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଏହା

ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ କିଛି ପରିମାଣରେ ବାହ୍ୟ ପ୍ରଭାବର ଅବଦାନ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରଭାବକୁ ଉଦାରତା ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବରେ ନିଜର ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ସହିତ ମିଶ୍ରଣ କରି ଭାରତ ତା'ର ମୌଳିକତାକୁ ବଜାୟ ରଖିପାରିଛି । ଏହା ହିଁ ଭାରତର ଐତିହ୍ୟର ବିଶିଷ୍ଟତା ।

ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଭାରତରେ କଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ କୌଶଳ, ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଭୂତ ବିକାଶ ଘଟିଅଛି । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟର ପରିସରଭୁକ୍ତ ପାଠ ଐତିହ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ରହିଥିବାରୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଧୁନିକ ପ୍ରଗତି ସମୂହ ଆଲୋଚିତ ହୋଇନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୬୦ ଗୋଟି ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖ ।

(କ) ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ନିର୍ମିତ ପଲ୍ଲବ, ଚୋଳ ଓ ପାଣ୍ଡ୍ୟମାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିକଳାର ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।

(ଖ) ସୁଲତାନୀୟ ଓ ମୋଗଲ ଶାସନ ସମୟରେ ସଙ୍ଗୀତ କଳାର କିପରି ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା ?

(ଗ) ମୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗୁପ୍ତଯୁଗରେ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଅଗ୍ରଗତି ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖ ।

(ଘ) ଗଣିତ ବିଜ୍ଞାନରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଅବଦାନଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣନ କର ।

୨. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୨୦ ଗୋଟି ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖ ।

(କ) ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟରେ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ନିର୍ମିତ ଦୁଇଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା କ'ଣ ?

(ଖ) କଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ଭାରତ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଅନୁସୃତ ଶୈଳୀ କ'ଣ ଭାବରେ ପରିଚିତ ଲେଖ?

(ଗ) କେଉଁ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ରକଳା ଗୁପ୍ତଯୁଗର କଳା ନୈପୁଣ୍ୟ ଦର୍ଶାଏ ?

(ଘ) କେଉଁ ଦୁଇଟି ଆବିଷ୍କାର ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତାର ନୃତ୍ୟକଳାର ସୂଚନା ଦିଏ ?

(ଙ) ଭାରତର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ନାମ କ'ଣ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ଯଥାକ୍ରମେ କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ?

(ଚ) ଆସାମ, କେରଳ, ଓଡ଼ିଶା ଓ ପଞ୍ଜାବର ସାମରିକ ନୃତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ନାମ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଲେଖ ।

(ଛ) ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟର ସ୍ଥାପତ୍ୟକୁ କେଉଁ ଚାରିଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ ?

(ଜ) ଗୁପ୍ତଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ବହନ କରୁଥିବା ଚାରିଟି ପ୍ରଧାନ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥିତି ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

(ଝ) ବରାହମିହିରଙ୍କ ରଚିତ ଦୁଇଟି ପୁସ୍ତକର ନାମ କ'ଣ ?

(ଞ) ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ଚରକ ଓ ଶୁଶ୍ରୁତ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେଉଁ କେଉଁ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ?

୩. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ଲେଖ ।

(କ) ତାଞ୍ଜାଭୁରଠାରେ ବୃହଦୀଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର କେଉଁ ସମ୍ରାଟ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ?

(ଖ) ଏଲୋରାର କେଉଁ ମନ୍ଦିର ରାଷ୍ଟ୍ରକୂଟ ସମୟର ବିସ୍ମୟକର କଳାର ନିଦର୍ଶନ ?

(ଗ) କେଉଁ ଦୁଇଜଣ ପାରସିକ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ସହାୟତାରେ ହୁମାୟୁନ୍ ଭାରତରେ ଚିତ୍ରକଳାର ବିକାଶ ଘଟାଇଥିଲେ?

(ଘ) ପଞ୍ଜାବ-ହିମାଳୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ରାଜପୁତ୍ ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀର ଉପଶାଖା କେଉଁ ନାମରେ ପରିଚିତ?

(ଙ) "ଲଓ୍ୱଣୀ" କେଉଁ ରାଜ୍ୟର ଲୋକ ନୃତ୍ୟ ?

(ଚ) ସମଗ୍ର ଏସିଆରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବା କନିଷ୍କଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଉଚ୍ଚ ଗମ୍ବୁଜ କେଉଁଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ?

(ଛ) କେଉଁ ଶାସକ କୁତବ୍‌ମିନାରର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ କରିଥିଲେ ?

(ଜ) ଦିଲ୍ଲୀର ଲାଲ୍‌କିଲ୍ଲା କିଏ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ?

(ଝ) କାବୁଲ୍ ବାଗ୍ ବା କାବୁଲ୍ ଉଦ୍ୟାନ କେଉଁଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ?

(ଞ) ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିର କେଉଁଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ?

୪ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଚାରିଗୋଟି ବିକଳ୍ପ ମଧ୍ୟରୁ ଠିକ୍ ଉତ୍ତରଟି ସଙ୍ଗେ ତା'ର କ୍ରମିକ ନମ୍ବର ବାଛି ଲେଖ ।

(କ) ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରେ କେଉଁ କଳା ଲୋପ ପାଇ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାରତୀୟ ଶୈଳୀରେ ମୂର୍ତ୍ତିକଳା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ?
(i) ମୌର୍ଯ୍ୟ କଳା (ii) ମଥୁରା କଳା (iii) ଗାନ୍ଧାର କଳା (iv) ଦ୍ରାବିଡ଼ ଶୈଳୀ

(ଖ) ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ସମୟରେ ରାଜସ୍ଥାନର କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଏକ-ଲିଙ୍ଗ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ?
(i) ଓସିଆ (ii) ଚିତୋରଗଡ଼ (iii) ମାଉଣ୍ଟ ଆବୁ (iv) ଉଦୟପୁର

(ଗ) କେଉଁ ରାଜ୍ୟରୁ "କଥାକଲି" ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ?
(i) କେରଳ (ii) ତାମିଲନାଡୁ (iii) ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ (iv) ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ

(ଘ) କାଶ୍ମୀର ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀରେ କେଉଁଠାରେ ଏକ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ?
(i) ଗ୍ୱାଲିୟର (ii) ମର୍ତ୍ତଣ୍ଡ (iii) କୋଣାର୍କ (iv) ଅବନ୍ତୀପୁର

(ଙ) ଦକ୍ଷିଣରେ ଭିଥଲ ମନ୍ଦିର କାହାଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ?
(i) ରାଜରାଜ ଚୋଳ (ii) ଖାରବେଳ (iii) କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ (iv) ରାଣାକୁମ୍ଭ

(ଚ) ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କଦ୍ୱାରା କେଉଁଠାରେ ଆକବର ମକବରା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା ?
(i) ଫତେବାଦ (ii) ଫତେପୁର ସିକ୍ରି (iii) ସିକନ୍ଦରା (iv) ସାହାଦାରା

(ଛ) ଦିଲ୍ଲୀର ପୁରାଣା କିଲ୍ଲା କେଉଁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସମୟର କୀର୍ତ୍ତି ?
(i) ବାବର (ii) ଶେରଶାହ (iii) ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନ ଖିଲଜୀ (iv) ଶାହାଜାହାନ୍

(ଜ) କେଉଁ ରାଜ୍ୟ "ଜମ୍‌ଦାନୀ" ଶାଢ଼ୀ ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ?
(i) ଆସାମ୍ (ii) ରାଜସ୍ଥାନ (iii) ତ୍ରିପୁରା (iv) ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗ

(ଝ) "ଆଇନ୍-ଇ-ଆକ୍‌ବରୀ"ର ରଚୟିତା କିଏ ?
(i) ଅମୀର ଖୁସ୍‌ରୋ (ii) ଜିଆଉଦ୍ଦିନ୍ ବରାନୀ (iii) ଆବୁଲ ଫାଜଲ (iv) ଆକବର

(ଞ) ଗୁପ୍ତଯୁଗର କେଉଁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶୋଧନ କରିବା ପଦ୍ଧତି ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ?
(i) ଭଗବତ (ii) ପାଳକପ୍ୟ (iii) ବରାହ ମିହିର (iv) ନାଗାର୍ଜୁନ

୫. ପାଠରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ତୁମ ପାଇଁ କାମଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଓ ସହାୟତାରେ ସମ୍ପାଦନ କର ।

●●